

УДК 331.5:364.48

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-54

ЛАГОДІЄНКО В. В.

Одеська національна академія харчових технологій

ШАПОВАЛОВА І. О.

Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

БУЛЮК В. В.

Херсонська обласна рада

ДЕМЧЕНКО А. М.

Одеська національна академія харчових технологій

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Ключовими елементами ринку праці сільських територій, як і будь-якого іншого ринку, є попит, пропозиція і ціна. Попит на ринку праці сільських територій формують роботодавці – суб'єкти господарської діяльності в аграрній та поза аграрній сферах виробництва. Пропозицію – жителі сільських територій, які входять до групи економічно-активного населення. Ціна на ринку праці сільських територій – середній рівень заробітної плати, що отримують зайняті в усіх сферах діяльності в межах визначеної адміністративної локації. Розмір, або як його ще називають ємність, ринку праці сільських територій визначається попитом роботодавців. На попит та пропозицію ринку праці впливає безліч демографічних, економічної кон'юнктури, державної політики зайнятості факторів, а також зміна рівня цін та номінальної заробітної плати. Адаптивний ринок праці є динамічною системою, комплексом соціально-трудових відносин щодо умов наймання, використання й обміну робочою силою на життєві засоби, які включають в себе механізм самореалізації, механізм попиту і пропозиції, що функціонує на основі інформації про зміну ціни праці - заробітної плати.

Метою цієї статті є дослідження теоретико-методологічних засад проблем розвитку ринку праці сільських територій.

Кон'юнктура ринку праці сільських територій – один із найчутливіших індикаторів, що характеризують їх рівень соціально-економічного розвитку. Сучасна інноваційна економіка змінює пріоритети в структурі публічного управління і розвитку сільських територій: по-перше, в її структурі визначною стає не матеріальна, а інтелектуальна власність – людський капітал. Перебуваючи під дією різноманітних умов та факторів впливу, ринок праці сільських територій, як ніякий інший ринок, залежить від повноти сформованості інституційного середовища та якості його окремих елементів – інститутів та інституцій. Досліджуючи сучасний стан та тенденції розвитку аграрного ринку праці, просторова локалізація якого співпадає із сільськими територіями, вітчизняні вчені-аграрники вказують на наявність численних проблем, що перешкоджають його нормальному функціонуванню та стійкому розвитку. Різке загострення проблеми вимушеного безробіття на сільських територіях зумовлює погіршення усіх показників життєзабезпечення жителів сільських територій. Обмежені можливості для праці в селі, нижчий рівень доходів у чималому ступені вплинули на процеси відпливу та деградації робочої сили й обезлюднення сіл, і, як наслідок, - на наростання соціально-економічних диспропорцій у сільській місцевості та появу депресивних сільських територій, де економічні, соціальні й екологічні проблеми все більше посилюються, призводять до загальної нестійкості та дезінтеграції економіки України.

Збезлюднення сільських територій, скорочення відповідного ринку праці й зайнятості відбувається внаслідок трьох незалежних причин: 1) викривлена галузева структура сільського господарства із домінуванням виробництва, що найменше потребує ручної праці; 2) урбанізація, що є головною причиною скорочення пропозиції робочої сили; 3) підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві, що є головною причиною скорочення попиту на робочу силу. Ринок праці сільських територій включає в себе аграрний ринок праці та ринок праці несільськогосподарських видів підприємницької діяльності. Виходячи з цього інститути зайнятості сільських територій можна розділити на дві групи: 1) інститут аграрного підприємництва; 2) інститути неаграрного підприємництва (інститут соціального сервісу, інститут виробничого сервісу, інститут промислового виробництва, інститут будівництва, інститут ремесел).

Ключові слова: сільські території, ринок праці, господарське середовище, сільське господарство, зайнятість.

VOLODYMYR LAGODIENKO

Odessa National Academy of Food Technologies

I. SHAPOVALOVA

Mykolayiv Interregional Institute of Human Development, Higher Educational Institution "University Ukraine "

V. BULYUK

Kherson Regional Council

ALINA DEMCHENKO

Odessa National Academy of Food Technologies

PROBLEMS OF THE LABOR MARKET DEVELOPMENT RURAL

The key elements of the labor market in rural areas, as well as any other market, demand, supply and price. The demand on the labor market in rural areas form the employers - entrepreneurs in the agricultural and non agricultural areas of production. Deals - residents of rural areas who belong to a group of economically active population. The price of the labor market in rural areas - average wages get engaged in all areas of activity within certain administrative location. Size, or as it is called capacitance rural labor market depends on the demand of employers. On the supply and demand of the labor market is influenced by many demographic, economic conditions, the state employment policy factors as well as changes in the level of prices and nominal wages. Because the labor market is a dynamic system, a set of industrial relations on the terms of employment, use and exchange of labor for life vehicles, which include a mechanism self mechanism of supply and demand, which operates on the basis of information on the change in price of labor - wages.

The purpose of this article is to study the theoretical and methodological foundations of the labor market problems of rural areas.

Labor market in rural areas - one of the most sensitive indicators that characterize their level of socio-economic development. The modern innovative economy changing priorities in the structure of public administration and rural development: first, its structure becomes remarkable material and intellectual property - human capital. Being under various conditions and factors influencing the labor market rural market like no other, depends on the completeness of the formation of the institutional environment and the quality of its individual elements - institutes and institutions. Exploring the current state and trends of the agricultural labor market, spatial localization which coincides with the rural areas, agrarian our scientists point to the numerous problems that prevent proper operation and sustainable development. The sharp aggravation of the problem of involuntary unemployment in rural areas causes deterioration of all indicators sustenance residents of rural areas. Limited opportunities for work in the countryside, a lower level of income to a large extent influenced the processes flight and degradation of labor and Depopulation of villages, and as a result - the growth of social and economic disparities in rural areas and the appearance of depressed rural areas, where economic, social and environmental concerns are increasingly amplified, leading to overall instability and disintegration of the economy of Ukraine.

Depopulation rural areas, reducing the relevant labor market and employment is due to three independent reasons: 1) distorted industrial structure with dominance of agriculture production, which requires minimum manual labor; 2) urbanization, which is the main reason for the reduction in labor supply; 3) increased productivity in agriculture, which is a major reduction in demand for labor. The labor market in rural areas include agricultural labor market and labor market non-farm business activities. Therefore institutions of employment in rural areas can be divided into two groups: 1) Institute of Agricultural businesses; 2) non-agricultural business institutions (institute of social service institute of industrial services, industrial Institute, Institute Building, Institute of Crafts).

Keywords: rural development, labor market, business environment, agriculture, employment.

Вступ

На сьогодні ринок праці сільського господарства характеризується підвищеним рівнем напруги, де можливості працевлаштування і вибір вакансій надто обмежені, а темпи зростання й тривалість безробіття значно вищі, ніж у містах, та перевищують соціально допустимий рівень. Як особливість сільського господарства слід вказати високу трудомісткість і низьку прибутковість галузей, що супроводжується відтоком ресурсів, у тому числі робочої сили, в інші сфери виробництва. Ситуація, яка нині склалася на вітчизняному сільському ринку праці, не може не викликати занепокоєння, адже вражаючі диспропорції його кон'юнктури, зростання рівня безробіття серед населення, дефіцит якісних робочих місць та недостатнє забезпечення умов для гідної праці становлять потенційну загрозу для стабільного соціального розвитку та економічної безпеки держави. Кризовий стан сучасного ринку праці в Україні характеризується недостатнім рівнем реформування трудової сфери. Щодо сільського ринку праці, то тут наявна ще додаткова низка негативних тенденцій, таких як сезонність сільськогосподарських робіт, а отже, й нестабільність і нерівномірність оплати праці, а також втрата навиків кваліфікованих кадрів через закриття або ліквідацію сільськогосподарських формувань.

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад розвитку ринку праці сільських територій. Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки наукового дослідження були поставлені завдання: проаналізувати проблеми розвитку ринку праці сільських територій, дослідити шляхи формування критеріїв дослідження розвитку ринку праці сільських територій.

Методика досліджень

Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові роботи вітчизняних вчених із проблем розвитку ринку праці сільських територій. У процесі дослідження використовувалися такі методи: монографічний, наукової абстракції, спостереження, рядів динаміки, середніх величин, індукції та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження

У більшості регіонів України серед зареєстрованих безробітних кожен другий – мешканець сільської місцевості. Як правило, пропонуються не ті професії, які реально затребувані роботодавцями, і не в тій місцевості, де є вакансії. Загострює соціально-економічну ситуацію в сільській місцевості моносонія на ринку праці. Це такий тип ринку, на якому в конкретному селі (селищі) існує велика кількість продавців робочої сили й лише один покупець. Проте нерідко такий покупець (роботодавець) реально існує на кілька сіл [1]. Справедливість останнього зауваження підтверджується і дослідженням Кропивка М.Ф., який відмічає: «Існує чітко виражена тенденція залежності людності сільських населених пунктів від наявності робочих місць: суб'єкти господарської діяльності відсутні у 91,4% сільських населених пунктах із чисельністю жителів до 49 осіб; у 82,7 – з чисельністю від 50 до 99 осіб; у 22,7 – з чисельністю від 500 до 1000 осіб і в 13,0 % – із чисельністю понад 1000 осіб» [2]. І далі: «Майже у третини сільських населених пунктів відсутні суб'єкти аграрного бізнесу, які формують робочі місця, що в основному забезпечують доходи сільських жителів і надходження до місцевих бюджетів» [3].

Не меншою проблемою є низький рівень оплати праці зайнятих в сільській місцевості. Як відмічає Морозюк Н.В.: «Офіційний рівень безробіття в Україні досить низький, але третина сільських домогосподарств із дітьми, в яких усі дорослі працюють, були бідними... Це підтверджує структура доходів сільських домогосподарств, в якій частка оплати праці становить лише 34%, тоді як у розвинутих країнах світу – 80-90%. Селяни значною мірою залежні від державних виплат (пенсій, соціальних допомог) та власної важкої праці в особистих селянських господарствах» [4]. Такий же підхід до даної проблеми

знаходимо і у Булавки О.Г.: «Оплата праці в аграрній сфері є найнижчою серед галузей економіки, загострюється проблема бідності, знижується життєвий рівень селян. У структурі грошових доходів домогосподарств у сільській місцевості заробітна плата становить близько 41,1%, тоді як більше половини сімейного бюджету (58,9%) у них витрачається на продовольчі товари» [5]. Низький рівень заробітної плати є демотивуючим фактором зайнятості в рамках аграрного ринку праці, який провокує подальше знелюднення сільських територій. З цього приводу Маслак М.М. зауважує: «Нагальною проблемою, незважаючи на провідне місце галузі в економіці регіону, є неналежний рівень оплати праці робітників сільського, лісового та рибного господарств. Через недостатню вмотивованість робітників зменшується кількість працівників цієї галузі» [6].

Ефективне функціонування та стійке зростання аграрного ринку праці є безальтернативною умовою суттєвого підвищення рівня життя жителів сільських територій. З цього приводу Ткачук В.А. справедливо зауважує: «Стратегічне спрямування на підвищення рівня життя сільського населення має ґрунтуватися, насамперед, на модернізації сільськогосподарського виробництва з якнайшвидшим розв'язанням проблем зайнятості на селі. Забезпечення роботою сільських сімей має бути спрямоване на об'єднання зусиль усіх виробників сільськогосподарської продукції з місцевою владою і самоврядуванням на певній території» [7]. Розвиток аграрного ринку праці значною мірою впливає на результативність державної політики, спрямованої на подолання соціально-демографічної кризи на селі. Дослідження вітчизняних вчених підтверджують наявність такого причинно-наслідкового зв'язку. Зокрема Чопенко В.М. зауважує: «Демографічна ситуація в українському селі набула нині загрозливого характеру. Для її поліпшення необхідне запровадження системи заходів, спрямованих на... створення нових робочих місць...» [8]. На прямий зв'язок ефективного функціонування аграрного ринку праці та стійкий соціальний розвиток сільських територій вказують Шебанін В.С. і Кормишкін Ю.А. Вчені слушно відмічають: «Серед найгостріших проблем для мешканців сільських територій України розрізняють безробіття та бідність. Вважаємо, що від якості управління трудовим потенціалом (забезпечення умов для його збереження і відтворення, створення можливостей для ефективного здійснення трудової діяльності, регулювання мобільності працівників) залежить розвиток сільських територій» [9]. Схожий підхід знаходимо у Талавирі М.П. та Горай А.О.: «... Продовжує знижуватися зайнятість сільського населення, внаслідок чого значна частка найбільш працездатних і кваліфікованих жителів села працюють лише на своїх ділянках, ведуть власне виробництво чи виїжджають на заробітки до великих міст або за кордон. Враховуючи вкрай низький рівень доходів сільського населення, це призводить до зростання бідності на селі..., погіршення демографічної ситуації...» [10].

Дієсперов В.С. слушно зауважує, що центральною проблемою економіки праці та й усієї економіки є продуктивність праці, про що часто забувають керівники усіх рівнів [11]. Вчений справедливо вказує на те, що продуктивність праці в сільгоспідприємствах України у 5-8 разів нижча, ніж у кращих світових аграрних економіках, а у господарствах населення ще в 2-3 рази нижча, ніж у громадському секторі. Кириленко І.Г. та Кравчук В.П. також відмічають величезні невикористані резерви ресурсного потенціалу аграрної сфери виробництва внаслідок низького рівня продуктивності праці в галузі [12]. Такої ж думки і Соколова А.О. й Ратошнюк Т.М., які стверджують: «Сучасна стратегія розвитку аграрного сектору економіки України... вимагає пошуку нових дієвих інструментів процесу формування продуктивної зайнятості сільського населення. Розвиток сільських територій прямо залежить від якості управління трудовим потенціалом...» [13]. Тому одним із найважливіших аспектів активної політики зайнятості є постійне підвищення кваліфікації працівників [14]. Такий підхід знаходить своє відображення в роботах багатьох вітчизняних вчених-аграрників. Зокрема, Терещенко В.К. та Морозюк Н.В. слушно зауважують: «В умовах все більшої недоступності для сільської молоді вищої освіти дієвим інструментом може стати прозорий відбір органами місцевого самоврядування талановитої молоді для направлення на навчання, яке доцільно фінансувати як із місцевих, так і з державного бюджетів, для малозабезпечених студентів доцільно передбачити щомісячні стипендії. Гарантувати робоче місце випускнику допоможе укладення договору та створення механізму контролю за його дотриманням не лише випускників, але й роботодавців» [15].

Звуження ємності аграрного ринку праці внаслідок скорочення попиту на працю жителів сільських територій та низький рівень оплати праці зумовлюють міграцію селян в міста та закордон, і негативну динаміку природного приросту населення сільських територій. Як відмічає Рябоконт В.П.: «Основною причиною кризи демографічного стану на селі стала активізація негативних процесів: з одного боку, зростання смертності, розлучень, старіння населення, з іншого – зменшення народжуваності та шлюбності селян. Крім того, останнім часом демографічна ситуація на селі значно погіршилася через масову трудову міграцію найбільш продуктивної частини суспільства... Причиною трудової міграції є не тільки прагнення мігрантів поліпшити своє матеріальне становище..., а й можливість створити сім'ї нормальні умови для проживання, навчання з гарантованим соціальним захистом» [16].

Пошук шляхів стабілізації та вихід на зростаючу траєкторію розвитку ринку праці сільських територій необхідно здійснювати у напрямі формування державних та приватних інститутів зайнятості, забезпечення їх гармонійної взаємодії та взаємодоповнення. Як відмічає Ткачук В.А.: «Організаційно-економічний механізм регулювання зайнятості дає змогу за допомогою важелів впливати на процеси розвитку аграрного ринку праці та досягнення ефективної зайнятості, зниження рівня безробіття. Такий

підхід спрямований на поєднання сукупності правових норм, методів, важелів, інститутів державного, приватного і громадського впливу на трудовий потенціал села...» [17].

Важливим аспектом розвитку ринку праці сільських територій є формування його повноцінної інфраструктури. Насамперед, це стосується соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. В даному контексті ми повністю погоджуємося з точкою зору Рябоконя В.П та Рарок Л.А., які стверджують: «Стан соціальної інфраструктури сільських територій значною мірою залежить від рівня аграрного виробництва, але водночас відбувається зворотний вплив: від рівня розвитку складових інфраструктури залежить рівень виробництва на селі» [16]. На наявність даного зв'язку вказують Пакуліна А.А., Рудас Д.С. і Пакуліна Г.С.: «Відтворення трудових ресурсів пов'язане з рівнем розвитку соціальної сфери сільських територій, які й забезпечують процес сільськогосподарського виробництва робочою силою. Умови та якість життя в сільських населених пунктах впливають на закріплення й додаткове залучення кваліфікованих трудових ресурсів в аграрне виробництво» [17]. Досліджуючи сучасний стан соціальної інфраструктури сільських територій, Мудрак Р.П. справедливо зауважує, що серед головних причин скорочення сільського населення України чільне місце займає нижчий рівень розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості порівняно із містом [18]. Вчений звертає увагу на результати соціологічних досліджень: «... У середньому 97% міських жителів та 93% жителів села вважають ознаками бідності відсутність нормальних житлових умов домогосподарства (водогін у житлі, ванна або духова кімната всередині житла, туалет зі зливом всередині житла тощо). При цьому фактично страждали від їх відсутності у середньому лише 6% обстежених міських домогосподарств і 40% сільських домогосподарств». На фактор соціальної інфраструктури у розвитку зайнятості на сільських територіях вказують також Лагодієнко В.В. і Лагодієнко Н.В. Вчені слушно зауважують: «... Зважаючи на роль селянських домогосподарств у постачанні продовольчих ресурсів на внутрішній ринок, задача українського суспільства – забезпечити порівняно вищу частку сільського населення нашої країни. Для цього, передусім, необхідно створити належні умови життя – забезпечити відновлення та розвиток соціальної інфраструктури сільських населених пунктів...» [19].

Враховуючи, що наразі основним видом господарської діяльності на сільських територіях України є сільське господарство, важливу роль у формуванні зайнятості жителів сільських територій відіграє його галузева структура. На даний аспект звертає увагу Попова О.Л., яка відмічає скорочення попиту на робочу силу з боку сільськогосподарських підприємств. Вчена слушно зауважує: «Це відбувається не лише внаслідок підвищення продуктивності праці, а переважною мірою за рахунок переходу підприємств до монопродуктової моделі сільськогосподарського виробництва (частка продукції рослинництва перевищує 2/3 вартості валової продукції), все більшої концентрації діяльності на вирощуванні інтенсивних малотрудомістких культур – зернових, соняшнику, ріпаку. При цьому обмежується ведення трудомісткого тваринництва...» [20]. На дану проблему звертають увагу Мудрак Р.П. та Лагодієнко В.В.: «В Україні галузева структура сільськогосподарського виробництва є помітно викривленою: частка тваринницьких галузей становить лише 31,5%, що є на 12,3 п. п. меншим, ніж в ЄС. Крім того, у самому рослинництві мають місце галузеві диспропорції, які проявляються в наростанні тенденції монокультуризму (вітчизняні аграрії займаються виробництвом 3–5 культур, продукція яких користується попитом на світовому ринку: зернові колосові, кукурудза на зерно, соняшник, ріпак і соя)» [21].

На сучасному етапі, враховуючи, що сільськогосподарське виробництво є домінуючою сферою суспільного виробництва на сільських територіях, найважливішим серед інститутів зайнятості сільських жителів є інститут аграрного підприємництва. З цього приводу Малік М.Й. стверджує, що є значний потенціал розвитку підприємництва на селі в частині створення нових робочих місць і збільшення чисельності зайнятих [22]. Такої ж думки Дюк А.А., яка відмічає: «Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі через механізм кооперування найбільш бажана з економічної точки зору, бо надає можливість дрібним суб'єктам сільськогосподарського ринку згуртувати власні зусилля, знизити транзакційні витрати і претендувати на значно вищу додану вартість» [23]. Схожий підхід знаходимо у Жигір'я А.А.: «Ефективна зайнятість на селі можлива за умов налагодження і функціонування усіх видів виробництва на селі;... створення та розвитку виробничих та обслуговуючих кооперативів...» [24]. А колектив вчених Морозюк Н.В., Шапошнік В.М. і Круглик С.Г. з цього приводу справедливо зазначають: «... Слід звернути увагу на молодіжне аграрне підприємництво, яке може вирішити проблеми як зайнятості молоді, так і реалізації нею власного лідерського потенціалу. Це дасть змогу, з одного боку, відновити цивілізоване конкурентне середовище в аграрній галузі, а з іншого боку, поживати життя сільських громад через втілення креативних ідей молодих лідерів та найсучасніших інновацій» [25]. Ігнатенко М.М. вбачає у суб'єктах аграрного підприємництва головних роботодавців на сільських територіях: «На нашу думку, подальший розвиток ринку праці, зайнятості сільського населення, сприяння удосконалення людського капіталу на селі, підвищення добробуту сільських жителів, відродження сільських територій має ґрунтуватися на здійсненні подальших реформ агросфери...» [26]. Що, на думку вченого, має вилитись у стимулювання підприємців до створення нових робочих місць.

Оцінюючи перспективи розвитку аграрної сфери виробництва, в контексті забезпечення зайнятості жителів сільських територій ми приходимо до невтішного висновку – попит на робочу силу буде скорочуватися. Це пов'язано із процесом поширення індустріальних технологій та їх усе ширшого використання в усіх галузях аграрного виробництва. Даний процес є невблаганним через свою об'єктивність

– підвищення продуктивності праці для забезпечення прийняттого рівня конкурентоспроможності, та для забезпечення зростаючих потреб суспільства в сільськогосподарській продукції продовольчого й непродовольчого призначення.

Насамперед, відмітимо стійку спадну динаміку жителів сільських територій в глобальному масштабі (рис.1). За даними Світового банку в 1960р. частка сільських жителів планети складала 66,4%. За останніх 60 років вона скоротилася на 22,5 в.п., досягнувши в 2020р. значення 43,8%, і продовжує скорочуватися.

В науковій літературі даний процес дістав назву «урбанізація». Урбанізація - це зростання значення міст у розвитку суспільства, яке супроводжується ростом і розвитком міських поселень, зростанням частки міського населення, поширенням міського способу життя в певному регіоні, країні, світі [27].

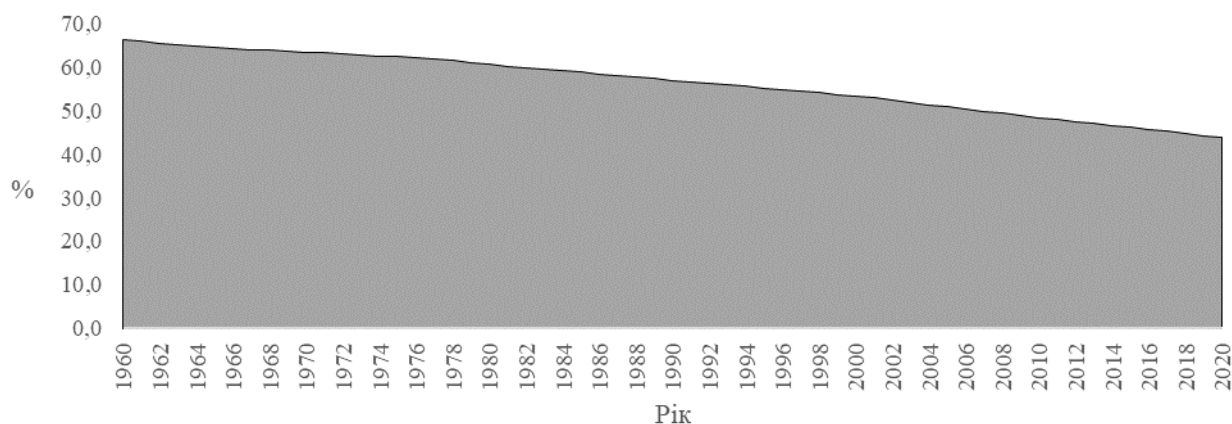

Рис. 1. Частка сільських жителів в загальній структурі населення світу, %*

*побудовано за даними [28]

Можна назвати безліч причин урбанізації, проте найбільш значущими є:

- 1) міста забезпечують більш високий рівень продуктивності праці та добробуту населення;
- 2) міський спосіб життя і типові елементи культури поширюються з міст на все суспільство [29],

стимулюючи міграцію сільських жителів у місто.

Даний процес охопив усі без виключення країни, навіть з найбільш розвиненими аграрними секторами економіки. Наприклад, у США все частіше власники цілком успішного фермерського бізнесу журяться, що їх діти не бажають успадкувати батьківської справи, а воліють жити і працювати в місті. За критерій відбору в групу країн із найбільш розвиненим аграрним сектором економіки, ми взяли ті, що є світовими лідерами у експорті зернових – Аргентину, Австралію, Канаду, ЄС, Казахстан США і Україну [30] (табл. 1).

Отже, урбанізація є головною причиною знелюднення сільських територій та скорочення пропозиції робочої сили на аграрну ринку праці. Способами уповільнення даного процесу є забезпечення:

- розвитку повноцінної соціальної інфраструктури сільських територій;
- розвитку сучасних високошвидкісних транспортних комунікацій;
- відносно високого рівня заробітної плати зайнятих в сільськогосподарському виробництві;
- культивування в суспільстві здорового способу життя невід’ємним атрибутом якого є проживання в сільській місцевості.

Таблиця 1

Частка сільського населення в загальній структурі населення країн – лідерів зернового експорту, %, у середньому за п’ятирічний період*

Роки	Аргентина	Австралія	Канада	США	ЄС	Казахстан	Україна
1960-1964	25,3	17,8	29,5	29,2	40,2	54,7	51,7
1965-1969	22,6	16,5	25,9	27,4	37,4	51,7	47,7
1970-1974	20,3	15,7	24,1	26,4	35,1	48,7	43,7
1975-1979	18,3	14,9	24,4	26,3	33,4	46,9	40,3
1980-1984	16,2	14,4	24,1	26,0	32,0	45,0	37,1
1985-1989	14,2	14,5	23,5	25,2	31,2	43,8	34,2
1990-1994	12,5	14,7	23,1	23,9	30,3	43,9	33,2
1995-1999	11,4	15,4	21,6	22,0	29,6	44,0	33,0
2000-2004	10,5	15,7	20,2	20,6	28,8	43,8	32,7
2005-2009	9,6	15,2	19,6	19,7	27,7	43,4	31,9
2010-2014	8,9	14,6	18,9	18,9	26,6	43,0	31,2
2015-2020	8,2	14,0	18,6	17,8	25,6	42,6	30,7

*розраховано за даними [31, 32]

Поряд з урбанізацією, другим чинником, що зумовлює міграцію сільського населення та зниження попиту на робочу силу є підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві (рис. 2).

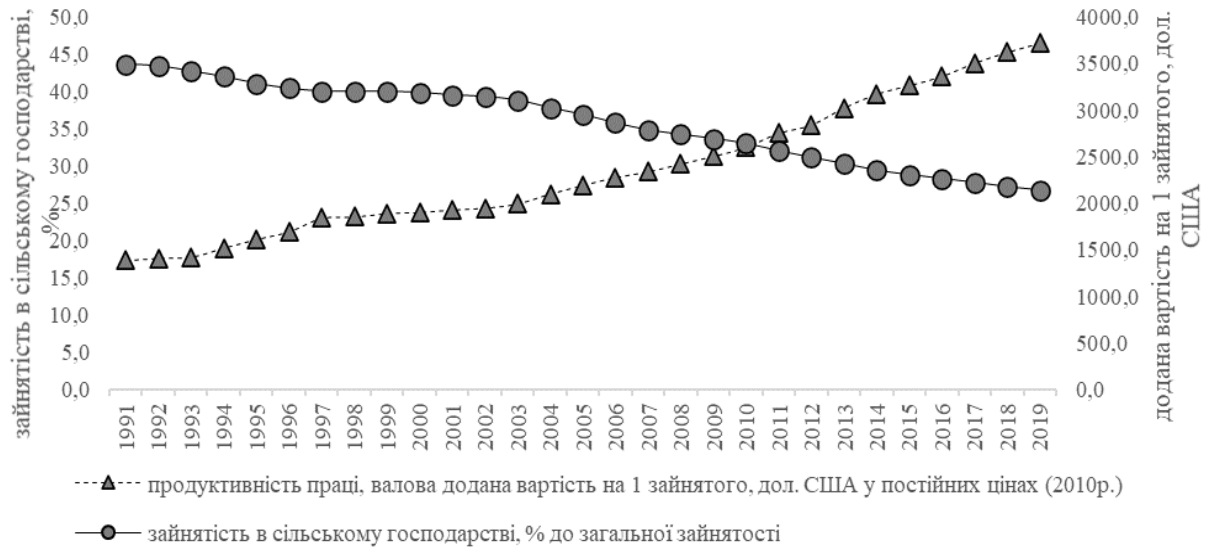

Рис. 2. Зайнятність та продуктивність праці у світовому сільському господарстві, % до загальної зайнятості, дол. США у постійних цінах (2010р.) доданої вартості на 1 зайнятого*

*розраховано за даними [31, 32]

Як бачимо в глобальному масштабі має місце стійкий обернено пропорційний зв'язок рівня зайнятості та продуктивності праці в сільському господарстві. Важливо підкреслити, що зайнятність розглядається в якості функції, а продуктивність праці – в якості фактору впливу:

$$E_a = f(P),$$

де: E_a – зайнятність у сфері сільськогосподарського виробництва;

P – продуктивність праці в сільському господарстві.

Виявлена закономірність справедлива і для українського сільського господарства (рис. 3).

Рис. 3. Зайнятність та продуктивність праці у сільському господарстві України, % до загальної зайнятості, дол. США у постійних цінах (2010р.) доданої вартості на 1 зайнятого*

*розраховано за даними [31, 32]

З метою порівняльної оцінки, в якості ще одного прикладу ми взяли сільське господарство Польщі. У вітчизняному експертному і коло експертному середовищі дуже популярним є використання Польщі, як зразка для наслідування у питаннях аграрної реформи – вважається, що результати перетворень в аграрному секторі економіки цієї країни набагато кращі, ніж в Україні (рис. 4).

Проте, як бачимо, у польському сільському господарстві відбуваються процеси ідентичні українським – зростання продуктивності праці зумовлює скорочення зайнятості.

Частково нейтралізувати понижуючий вплив зростання продуктивності праці на попит на робочу силу в сільському господарстві можна через:

- підтримку розвитку галузей сільськогосподарського виробництва, які потребують відносно більших затрат ручної праці – тваринництва, садівництва, ягідництва, виноградарства, овочівництва тощо;
- сприяння розвитку малих організаційних форм аграрного виробництва та селянської кооперації, як способу підвищення селянської самозайнятості;

- сприяння розвитку несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях – «зеленого», морського, гірського та оздоровчого туризму, підсобних промислів, транспортної інфраструктури, соціальної інфраструктури сільських територій тощо.

Рис. 4. Зайнятість та продуктивність праці у сільському господарстві Польщі, % до загальної зайнятості, дол. США у постійних цінах (2010р.) доданої вартості на 1 зайнятого*

*розраховано за даними [31, 32]

Стосовно останнього пункту слушно зауважує Прокопчук Л.М.: «Історична та культурна самобутність сільських регіонів України дозволяє розвивати народні промислові виробництва (українська вишивка, художнє плетіння, гончарне мистецтво, вироби з дерева, металу та інші ремесла), а також підсобні цехи (власна переробка виробленої в господарстві продукції, особливо овочів і фруктів); промисли сільськогосподарських підприємств (ставкове рибництво, риболовля, мисливство, виготовлення будівельних матеріалів тощо), які допомагають створити робочі місця для значної частини сільських мешканців...» [33].

Малік М.Й. та Мамчур В.А. пропонують наступну класифікацію несільськогосподарського підприємництва на селі:

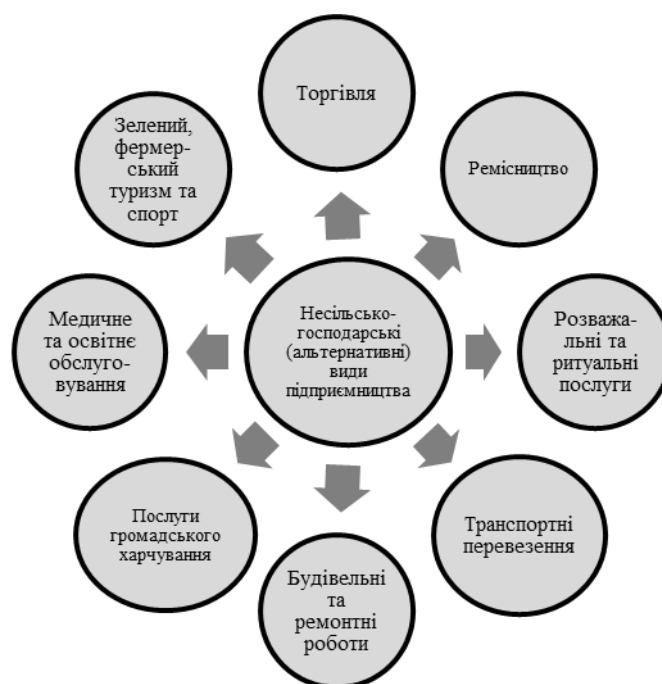

Рис. 5. Несільськогосподарські види підприємництва в сільській місцевості як базис розвитку особистих селянських господарств*

*розраховано за даними [35]

У нашому дослідженні ми часто використовуємо поняття «аграрний ринок праці», досліджуючи зайнятість на сільських територіях. Є потреба пояснити методологічні відмінності понять «аграрний ринок праці» та «ринок праці сільських територій». На нашу думку аграрний ринок праці – це секторальний ринок, що, разом із ринком землі та ринком капіталу, є складовою частиною ринку факторів виробництва (ресурсів) аграрного сектору економіки. На аграрному ринку праці попит на працю, її пропозиція, конкуренція та ціна праці (заробітна плата) перебувають у тісному зв'язку із кон'юнктурою аграрного виробництва:

- аграрне виробництво зростає: зростає попит на робочу силу, конкуренція між найманими працівниками послаблюється, зростає ціна (заробітна плата), зростає пропозиція праці;

- аграрне виробництво скорочується: скорочується попит на робочу силу, конкуренція між найманими працівниками посилюється, падає ціна (заробітна плата), скорочується пропозиція праці.

Зв'язок між аграрним ринком праці та ринком праці сільських територій – це зв'язок частини і цілого. Тобто, ринок праці сільських територій є ширшим поняттям, ніж аграрний ринок праці. Їх органічний зв'язок пояснюється тим, що сільські території є просторовою локацією аграрного виробництва. Відповідно, жителі сільських населених пунктів формують пропозицію на аграрному ринку праці, а суб'єкти сільськогосподарського виробництва – попит. Враховуючи, що на сучасному етапі аграрне виробництво є домінуючою сферою суспільного виробництва на сільських територіях, аграрний ринок праці наразі є найважливішою складовою ринку праці сільських територій, який фактично і визначає відповідний рівень зайнятості. Проте, ринок праці сільських територій не обмежується однією складовою – аграрним ринком праці. Іншою складовою, що має достатній потенціал формування зайнятості в майбутньому, є ринок праці несільськогосподарських видів підприємницької діяльності на сільських територіях (рис. 5.).

Враховуючи, що саме попит на робочу силу з боку роботодавців визначає ємність ринку праці та фактичні обсяги зайнятості, такі уточнення є важливою умовою класифікації інститутів зайнятості сільських територій (рис. 6):

Рис. 6. Інститути зайнятості сільських територій*

*власна розробка

Запропонована класифікація є теоретико-методичною основою розробки механізму становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій країни та окремих її регіонів.

Висновки. Збезлюднення сільських територій, скорочення відповідного ринку праці й зайнятості відбувається внаслідок трьох незалежних причин: 1) викривлена галузева структура сільського господарства із домінуванням виробництва, що найменше потребує ручної праці; 2) урбанізація, що є головною причиною скорочення пропозиції робочої сили; 3) підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві, що є головною причиною скорочення попиту на робочу силу. Ринок праці сільських територій включає в себе аграрний ринок праці та ринок праці несільськогосподарських видів підприємницької діяльності. Виходячи з цього інститути зайнятості сільських територій можна розділити на дві групи: 1) інститут аграрного підприємництва; 2) інститути неаграрного підприємництва (інститут соціального сервісу, інститут виробничого сервісу, інститут промислового виробництва, інститут будівництва, інститут ремесел).

Література

1. Могильний О.М. Аграрний ринок праці: функціональні особливості та їх соціально-економічні наслідки для населення. Економіка АПК, 2013, №12. С. 5-12.
2. Кропивко М.Ф. Організація та планування комплексного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій в умовах децентралізації владних повноважень. Економіка АПК, 2014, №7. С. 109-121.
3. Кропивко М.Ф. Стратегічне бачення аграрного устрою України. Економіка АПК, 2017, №4. С. 5-16.
4. Морозюк Н.В. Методологічні підходи до оцінки рівня та якості життя сільського населення. Економіка АПК, 2013, №8. С. 57-62.
5. Булавка О.Г. Суцільна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій. Економіка АПК, 2013, №2. С. 77-80.
6. Маслак М.М. Регіональний аспект розвитку кадрової політики агропромислового виробництва. Економіка АПК, 2018, №3. С. 106-112.
7. Булавка О.Г., Капінус М.Р. Шляхи підвищення життєвого рівня сільського населення. Економіка АПК, 2015, №9. С. 75-82
8. Чопенко В.М. Шляхи подолання соціально-демографічної кризи на селі. Економіка АПК, 2014, №11. С. 56-60.

9. Шебанін В.С., Кормишкін Ю.А. Диверсифікація використання трудового потенціалу сільських територій. *Економіка АПК*, 2020, №8. С. 6-12. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008006>
10. Талавиря М.П., Горай А.О. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Економіка АПК*, 2018, № 11. С. 75-79. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811075>
11. Дієсперов В.С. *Економіка сільськогосподарської праці*. *Економіка АПК*, 2016, №6. С. 110-117.
12. Кириленко І.Г., Кравчук В.П. Роль мотиваційних чинників у нарощуванні обсягів виробництва аграрної продукції. *Економіка АПК*, 2013, №5. С. 108-115.
13. Соколова А.О., Ратошнюк Т.М. SWOT-аналіз як дієвий інструмент процесу формування продуктивної зайнятості сільського населення. *Економіка АПК*, 2014, №1. С. 57-64.
14. Романюк І.А. Державна соціальна політика в забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення. *Економіка АПК*, 2014, №10. С. 105-109.
15. Терещенко В.К., Морозюк Н.В. Напрями професіоналізації органів місцевого самоврядування сільських територій. *Економіка АПК*, 2014, №9. С. 52-56.
16. Рябокони В.П. Децентралізація – шлях до розвитку сільських територій в Україні. *Економіка АПК*, 2020, №1. С. 6-17. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001006>
17. Рябокони В.П., Рарок Л.А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. *Економіка АПК*, 2016, №4. С. 56-65.
18. Пакуліна А.А., Рудас Д.С., Пакуліна Г.С. Сталий розвиток соціальної інфраструктури сільських територій України. *Економіка та управління національним господарством*, 2019, випуск 35. С. 93-101. <https://doi.org/10.32843/infrastructure35-13>
19. Мудрак Р.П. Соціальна інфраструктура сільських територій. *Вісник Черкаського університету*, 2019, №1, Серія «Економічні науки». С. 11-19. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2019-1-11-19>
20. Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Сільськогосподарська діяльність селянських домогосподарств України: роль, стан та перспективи. *Український журнал прикладної економіки*, 2019, Том 4, № 2. С. 32-43. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-2-4>
21. Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В. Агроінфляція та індекс споживчих цін на продовольчі товари: порівняльний аналіз «Україна – ЄС». *Економіка України*, 2018, №1. С. 28-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.01.028>
22. Малік М.Й. Підприємництво і розвиток сільських територій. *Економіка АПК*, 2016, №6. С. 97-103.
23. Дюк А.А. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі в умовах трансформації господарювання. *Економіка АПК*, 2020, №5. С. 108-117. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005108>
24. Жигір А.А. Підвищення зайнятості на селі як складова розвитку сільськогосподарських територій. *Економіка та держава*, 2012, №5. С. 14-16.
25. Морозюк Н.В., Шапошнік В.М., Круглик С.Г. Розвиток аграрного підприємництва як форми реалізації лідерського потенціалу молоді. *Причорноморські економічні студії*, 2019, випуск 42. С. 30-34.
26. Ігнатенко М.М. Проблеми та перспективи підвищення зайнятості сільського населення на засадах соціальної відповідальності агробізнесу [Електронний ресурс]. *Ефективна економіка*, 2015, №12. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4662>
27. Urbanization [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Урбанізація>
28. Rural population (% of total population) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?downloadformat=excel>
29. Лагодієнко В.В., Довгаль О.В. Чинники економічного зростання регіонів в умовах диспропорційності. «Актуальні проблеми інноваційної економіки» науковий журнал. № 3. 2018. С. 15-21.
30. United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service. Grain: World Markets and Trade, September 2021 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://downloads.usda.library.cornell.edu/usda-esmis/files/zs25x844t/v118sd53m/q524kn052/grain.pdf>
31. Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?downloadformat=excel>
32. Agriculture, forestry, and fishing, value added per worker (constant 2010 US\$) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/NV.AGR.EMPL.KD?downloadformat=excel>
33. Прокопчук Л.М. Аналіз стану зайнятості населення в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2015, випуск 12, частина 3. С. 150-153.
34. Малік М.Й., Мамчур В.А. Самозайнятість та розвиток несільськогосподарського підприємництва на селі. *Економіка АПК*, 2019, №4. С. 39-52. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904039>

References

1. Mogulniy O.M. The agricultural labor market, functional features and their social and economic consequences for the population. *Economy AIC*, 2013, №12. S. 5-12.
2. Kropyvko M.F. Organization and planning of comprehensive development of agricultural production and rural areas in terms of decentralization of power. *Economy AIC*, 2014, №7. S. 109-121.
3. Kropyvko M.F. Strategic vision of the agricultural system of Ukraine. *The economy of agriculture*, in 2017, №4. S. 5-16.

4. Morozyuk N.V. Methodological approaches to assessing the level and quality of life of the rural population. *Economy AIC*, 2013, №8. S. 57-62.
5. Bulavka O.G. Continuous certification villages of Ukraine - the basis of rural development. *Economy AIC*, 2013, №2. S. 77-80.
6. Maslak M.M. Regional aspects of personnel policy agricultural production. *Economy AIC*, 2018, №3. S. 106-112.
7. Bulavka O.G., Kapinus M.R. Ways to improve the living standards of the rural population. *Economy AIC*, 2015, №9. S. 75-82
8. V. Chopenko Ways to overcome socio-demographic crisis in the country. *Economy AIC*, 2014, №11. S. 56-60.
9. Shebanin V.S. Kormyshkin Y.A. Diversification use of labor potential of rural areas. *Economy AIC*, 2020, №8. S. 6-12. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008006>
10. Talavyrya M.P., Mount A. Rural Development under decentralization. *Economy AIC*, 2018, number 11. P. 75-79. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811075>
11. Diyesperov V.S. Economics of agricultural labor. *Economy AIC* 2016, №6. S. 110-117.
12. Kyrylenko I.G., Kravchuk V.P. The role of motivational factors in increasing agricultural production. *Economy AIC*, 2013, №5. S. 108-115.
13. Sokolov A.A., Ratoshnyuk T.N. SWOT-analysis as an effective tool for the process of forming productive employment in rural areas. *Economy AIC*, 2014, №1. S. 57-64.
14. Romaniuk I.A. State social policy to ensure productive employment in rural areas. *Economy AIC*, 2014, №10. S. 105-109.
15. Tereshchenko V.K., Morozyuk N.V. Directions professionalization of local governments in rural areas. *Economy AIC*, 2014, №9. S. 52-56.
16. Riabokon V.P. Decentralization - the path to rural development in Ukraine. *Economy AIC*, 2020, №1. S. 6-17. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001006>
17. Riabokon V.P. Rarok L.A. The development of social infrastructure in rural areas. *The economy of agriculture*, in 2016, №4. S. 56-65.
18. Pakulina A.A., Rudas D.S., Pakulina G.S. Sustainable development of social infrastructure in rural Ukraine. *Economics and Management of National Economy*, 2019, Issue 35. P. 93-101. <https://doi.org/10.32843/infrastructure35-13>
19. Mudrak R.P. The social infrastructure of rural areas. *Vestnik Cherkassky University*, 2019, №1, Series "Economics." S. 11-19. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2019-1-11-19>
20. Lagodiienko V.V. Lagodiienko N.V. Agricultural activities of peasant households in Ukraine: the role, status and prospects. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 2019, Volume 4, № 2. P. 32-43. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-2-4>
21. Mudrak R.P., Lagodiienko V. Ahroinflyatsiya and the consumer price index for food products: a comparative analysis of the "Ukraine - EU". *Economy of Ukraine*, 2018, №1. S. 28-39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.01.028>
22. Malik M.I. Enterprise and rural development. *Economy AIC* 2016, №6. S. 97-103.
23. Duke A.A. Organizational and economic socialization of entrepreneurship in rural areas in terms of transformation management. *Economy AIC*, 2020, №5. S. 108-117. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005108>
24. Zhyhir A.A. Increased employment in rural areas as part of agricultural areas. *Economy and State*, 2012, №5. S. 14-16.
25. Morozyuk N.V., Shaposhnik V.M., Kruglik S.G. Development of the agricultural business as a form of implementation of leadership potential of young people. *Black Sea Economic Studies*, 2019, Issue 42. P. 30-34.
26. Ignatenko N.M. Problems and prospects of increasing rural employment based on social responsibility agribusiness [electronic resource]. *Efficient Economy*, 2015, №12. Access: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4662>
27. Urbanization [electronic resource]. Access: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Урбанізація>
28. Rural population (% of total population) [electronic resource]. Access: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS?downloadformat=excel>
29. Lagodiienko V.V., Dovgal O.V. Factors of economic growth of regions in the conditions of disproportion. "Actual problems of innovative economy" scientific journal. № 3. 2018. pp. 15-21.
30. United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service. Grain: World Markets and Trade, September 2021 [electronic resource]. Access: <https://downloads.usda.library.cornell.edu/usda-esmis/files/zs25x844t/v118sd53m/q524kn052/grain.pdf>
31. Employment In Agriculture (% of Total Employment) (Modeled Ilo Estimate) [Electronic Resource]. Access Mode: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/sl.agr.empl.zs?downloadformat=excel>
32. Agriculture, Forestry, and Fishing, Value Added Per Worker [Electronic resource]. Access Mode: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/nv.agr.empl.kd?downloadformat=excel>
33. Prokopchuk L.M. Analysis of the state of employment in the agrarian sector of the economy. *Scientific Bulletin of the Kherson State University*, 2015, Issue 12, Part 3. P. 150-153.
34. Malik M.Y., Mamchur V.A. Self-employment and development of non-agricultural business in the village. *Economics of agroindustrial complex*, 2019, №4. P. 39-52. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904039>.

Надійшла / Paper received : 19.07.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020